

УДК 37.091. 3

СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА «ПРОФЕСІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ» У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Зоя СТУКАЛЕНКО (Кіровоград)

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського та світового співтовариства характеризується серйозними культурно-цивілізаційними змінами: посиленням процесів глобалізації, інтернаціоналізації, міжкультурного діалогу, розширенням зв'язків між державами, революцією у сфері інформаційних технологій та комунікативних засобів спілкування. У науковому осмисленні світової спільноти глобального розуміння набуває феномен толерантності, що відповідає складним процесам міжнародного, міжконфесійного та міжкультурного спілкування народів. Отже, зважаючи на зазначене, дослідження сутності феномена «професійна толерантність» у науково-педагогічній літературі є своєчасним і доцільним.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема толерантності знаходить належне місце в наукових дослідженнях та є предметом уваги досить широкого кола дослідників. Серед учених різних країн, які суттєво вплинули на розвиток проблеми толерантності, слід відзначити Ж. Бастида, П. Кінга, Б. Уільяма та ін. Проблеми тактовності, безконфліктності перебувають в полі зору таких вітчизняних дослідників: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, В. Бочарова, Р. Валітова, Ю. Васількова, А. Мудрик, В. Сухомлинського, О. Швачко. Дослідники І. Бех, Л. Завірюха, В. Калошин, В. Шалін акцентували увагу на питаннях розкриття педагогічного контексту феномена толерантності. Різні аспекти формування толерантності школярів та студентів у закладах освіти розглядаються у дисертаційних дослідженнях А. Асмоловим, Б. Гершунським, О. Карякіною, В. Козловим, Л. Колобовою, Д. Колосовим, І. Ключником, А. Погодіною, М. Перепеліциною, І. Пчелінцевою, Ю. Тодорцевою. Проблеми формування відносин знайшли своє відображення в роботах Б. Ананьєва, О. Асмолова, Я. Довгополової. Толерантність як складову культури свідомості розглядають А. Асмолов, А. Кондаков; проблеми міжетнічної толерантності – Л. Аза, Р. Валітова, Л. Головатий, О. Грива, Б. Євтух, В. Зорько, О. Майборода, В. Мухтерем, Л. Орбан-Лембрик, А. Петрицький, Т. Сенюшкіна, О. Сербенська, В. Скуратівський, Г. Солдатова, Ю. Тищенко, В. Троцинський; генезис і типологію толерантності Н. Круглова,

О. Магометова; толерантність у процесі знаходження цілісності А. Асмолов, Є. Козаков, У. Тишков. Окреслену тему розглядають також такі дослідники: В. Лекторський, А. Садохін, Н. Федотова.

Мета статті полягає у висвітленні сутності феномена «професійна толерантність» у науково-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна довідникова література пропонує широку палітру визначення поняття феномена «толерантність». Зауважимо, що вперше слово «толерантність», відповідно до французького енциклопедичного словника Ларусса згадується у 1361 році та набуло значення «як здатність терпіти біль» [18, с. 167]. В «Толковом словаре русского языка» В. Даля толерантність від лат. *tolerantia* означає «терпіння», що трактується як «терпимий» [6, с. 403]. «Соціологічний енциклопедичний словник» дає дещо розгалужений відтінок змісту толерантності, а саме: як «терпимість до чужого способу життя, звичаїв, поведінки, думок, почуттів, вірувань, ідей; відсутність або послаблення реагування на несприятливі фактори, в разі зниження чуттєвості до їх дії» [10, с. 370]. «Український педагогічний словник» інтерпретує толерантність як «терпимість до чужих думок та вірувань» [15, с. 332]. У німецько-російському двотомному словнику феномен «*tolerant*» лаконічно визначено як «терпимий». Філософи інтерпретують толерантність як готовність стало і з гідністю сприймати особистість або річ. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» толерантність трактується як «ознака впевненості в собі й усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознака відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншою точкою зору і не запобігає духовній конкуренції» [17]; а в етичному словнику – як «терпіння, терпимість, витримка, готовність до примирення» [11, с. 457].

Аналіз досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених виявив неоднозначність та різні смислові відтінки у визначенні змісту поняття «толерантність», як-от: *tolerancia* (з іспан.) – здатність визнавати відмінність від власних ідей чи помислів; *tolerance* (з франц.) – ставлення, під час якого людина визнає, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж вона сама; *tolerance* (з англ.) – готовність бути терплячим;

kuan rong (з китайської) – дозволяти, приймати, бути по відношенню до інших милосердним; *تحمل* (з перського) – терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення; *tasamul'* (з араб.) – прощення, милосердя, м'якість, терпіння, чуйне ставлення до інших.

Теорія сучасного наукового знання виокремлює різні підходи щодо розуміння феномену «толерантність», причиною яких є різноманітні й позбавлені єдності контексти у визначенні його сутності, які мають різні смислові відтінки. Так, з точки зору медико-біологічного контексту, науковці під толерантністю розуміють, з одного боку, адаптацію організму до несприятливих впливів середовища, а з іншого, витривалість організму до болю, тобто здібність переносити біль, ліки та інші несприятливі фактори. У екологічному розумінні значення «толерантність» є не що інше, як пластичність – «здатність організмів витримувати відхилення чинників середовища від оптимальних для них та переносити несприятливий вплив того або іншого фактора середовища» [16, с. 262–263].

Тому, цілком імовірно стверджувати, що укладачів різних за напрямками словників інтерпретують феномен «толерантність» як терпимість до способу життя, думок, почуттів іншої людини, поваги до прояву індивідуальності, сприйняття та розуміння культур різних народів світу.

З плином часу виникла потреба у створенні окремого напрямку розвитку поняття «педагогічна толерантність», яке вперше висвітлив відомий російський вчений В. Тишков. У програмному виступі на Міжнародній конференції 1995 року «Толерантність в ім'я взаєморозуміння і співробітництва» вчений виділив низку завдань педагогіки толерантності: виробити здібності самоаналізу в будь-яких життєвих ситуаціях, враховуючи обставини у власному навчальному закладі, сім'ї, класі; застосувати прийоми на шляхи нейтралізації або ліквідації нетерпимості (інтолерантності). Вчений зазначив: «Толерантна установка та дія можуть не збігатися у своїх виявах на рівні окремої особистості» [13, с. 259]. З другої половини 90-х – початку 2000-х років утворився науковий напрямок, де вчені об'єднали та полімірно розвинули поняття про психолого-педагогічну толерантність. У цьому контексті наукова література пропонує розгляд методологічного спрямування сприйняття феномену «толерантність», а саме: аспекти «гуманістичної педагогіки» (Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, Б. Ліхачев, Т. Мазур, Е. Моносзон, М. Монтесорі, Л. Проколієнко, В. Сухомлинський та ін.); «педагогіки співпраці» (О. Газман, П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, І. Іванов,

Я. Коменський, А. Макаренко, С. Шацький та ін.); «педагогіки ненасильства» (А. Козлова, В. Маралов, В. Сітаров та ін.), «педагогіки культури світу» (М. Кабатченко, Є. Соколов, З. Шнекендорф та ін.).

З точки зору педагогіки «толерантність» трактується як «готовність прийняти інших такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на засадах згоди через розвиток їхньої особистості, відкритої до сприйняття інших культур, здатної поважати багатогранність людської думки, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами» [16, с. 262–263].

Безцінний вклад у розробку проблеми толерантності вніс В. Сухомлинський, котрий гуманістичними ідеями сформував нову концепцію виховання та навчання особистості. Постулатами етичної поведінки педагога є повага до вихованців, серед яких виразно відчутна активна позиція педагога проти терпимого ставлення до зла: «Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиримим до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям» [12, с. 165]. Тому цей вислів декларує рядки межі толерантності, де гідність є взірцем терпимості: «Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевірй свої вчинки. Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре» [12, с. 162]. У своїй праці «Як виховати справжню людину» вперше у вітчизняній педагогіці автор глибоко розкриває сутність понять, як гідність, людяність, тактовність, відповідальність, терпимість, патріотизм. Отже, в основі поглядів В. Сухомлинського є гуманістичні ідеї толерантності, на яких базуються загальнолюдські моральні цінності.

Питання педагогічної толерантності висвітлив М. Бубер, який визначив низку важливих якостей толерантності та показав зв'язок толерантності із життям людей у малих групах, визначив риси толерантної та інтолерантної особистості [2].

Інтолерантність трактується вченими як протилежність поняття толерантності, адже саме на її профілактику спрямовані всі необхідні заходи щодо скасування її прояву. Так, дослідниця О. Грива наголошує: «Важливим є і визначення потенційної групи ризику – людей, груп, співтовариств, які є джерелами нетерпимості» [4, с. 241].

Особливо гострою є «проблема інтеграції мігрантів у культурне середовище, пов'язана з вирішенням таких питань, як запобігання та профілактика соціальної виключності, забезпечення рівних прав, профілактика маргіналізації тощо. Усі вони тісно пов'язані з формуванням достатнього ступеню толерантності у членів суспільства, який

повинен стати запорукою в наданні можливості особистісної реалізації для представників угруповань з числа мігрантів, а також маргінальних груп» [4, с. 240].

У рамках цього підходу, який демонструє результати авторських досліджень, розглянемо точки зору наступних дослідників з боку оцінки критеріїв феномену «толерантність». О. Грива виокремлює наступні: «терпимість, емпатійність, комунікативність, емоційна стабільність, соціальна активність, достатній рівень культури та освіти, достатній рівень розвитку мислення» [5, с. 16–18].

Виховання етнічної толерантності є важливою складовою педагогічного процесу, що базується на засадах толерантності.

Г. Погодіна трактує критерії толерантності наступним чином: «*стійкість особистості* (емоційна стабільність, ввічливість, терпіння та соціальна релаксація); *емпатія* (екстравертність, здібність до співпереживання), *дивергентність мислення* (гнучкість, критичність та нестандартність мислення); *мобільність поведінки* (прогнозування, вміння знайти вихід із незвичної ситуації, комунікабельність); *соціальна активність* (соціальне адаптування, креативність, ініціативність)» [8, с. 16–18].

Ю. Тодорцева вперше теоретично обґрунтувала сутність і специфіку толерантності як професійно значущої якості особистості вчителя сучасної національної школи, а також охарактеризувала позитивні та негативні ознаки прояву толерантності. Дослідниця виокремлює п'ять основних підходів до розкриття сутності педагогіки толерантності: *антропологічний, діалогічний, культуротворчий, акмеологічний, волелюбний*. Ю. Тодорцева пропонує модель толерантних позитивних та негативних взаємостосунків, з-поміж яких позитивними проявами слугують між викладачем та студентом співробітництво, діалог, пробачення та опіка в атмосфері довіри, щирості, психологічної комфортності. Негативними проявами в атмосфері недовіри, байдужості, стресу, дискомфорту, на думку Ю. Тодорцевої є наступні чинники: пригнічення, індиферентність, конфронтація, конфлікт. Як бачимо, оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів теорією педагогіки толерантності Ю. Тодорцевою «передбачалося здійснювати за допомогою методів співробітництва, діалогу, опіки й вибачення, що ґрунтуються на пошуку й утриманні образу розуміння іншої людини» [14, с. 66].

Отже, формування толерантності як професійної якості науковець характеризує у створенні спеціальних педагогічних умов для забезпечення самореалізації вихованців у

налагодженні суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де учень активно усвідомлює важливість навчання й виховання; діалозі, що робить педагогічний процес продуктивним, гармонійним.

В аспекті нашого дослідження викликають значний інтерес виділені Т. Білоус особливості діалогічного спілкування. Дослідниця вважає, що саме вони є необхідною умовою толерантного педагогічного спілкування.

На її думку, «однією з основних умов реалізації толерантного підходу в педагогічному процесі є установка викладача не на оцінювальне сприйняття студента, а на прийняття його особистості як цінності, а також на доброзичливе та довірливе спілкування» [1, с. 27].

Сучасний підхід вітчизняних та зарубіжних науковців до вирішення міждисциплінарних базових ланок проблеми толерантності дав поштовх для пошуку та розв'язання проблеми професійного контексту. У педагогічній науці почався процес наукового оформлення теоретико-методологічних основ професійно-толерантного виміру навчально-виховного процесу. Зумовлене це тим, що настав час осмислити наявні перші результати проведених певних досліджень у галузі педагогіки і спільно виробити підходи до толерантного виховання, виявити шляхи і механізми формування професійної толерантності в українському суспільстві.

У наукових працях дослідників неодноразово наголошувалось на взаємозв'язок толерантності з креативністю, мобільністю та рефлексією (Ф. Баррон, Е. Баскакова, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Солдатова тощо). Науковці визначають креативність як особливість інтелекту та творчий пошук нових оригінальних ідей, спрямованих на самовираження і здатність відмовитися від стереотипних форм мислення.

Творча людина йде по шляху цілеспрямованих дій, перешкоджаючи невпевненість, страх, критику, тому, їй притаманна висока толерантність як конструктивна активність у процесі виконання завдань. *Креативність* (від лат. creatio – створення), головною метою якої є усвідомлення майбутніми учителями музики таких компонентів: музично-педагогічної діяльності, артистизму, самобутності, навичок художньо-педагогічної інтерпретації музичного твору, емоційної гнучкості, творчої уяви, образного мислення та музичної культури (Н. Булка, Т. Гусєва, В. Фрицюк, Н. Хазратова). *Мобільність* (від лат. mobile – рух, рухливість) (Г. Падалка, О. Єременко, О. Олексюк, А. Растрігіна, О. Яненко, О. Щолокова та ін.), іншими словами – діловитість, комунікабельність, схильність до встановлення

контактів, спілкування з іншими людьми мовою партнера з урахуванням його індивідуальних особливостей і потреб. *Рефлексія* (від лат. reflexio – звернення назад) як засіб психічного самоконтролю і самовдосконалення, котрий активно діє під час музичного навчання і виконавства (В. Ражніков, О. Рудницька, Р. Тельчарова, М. Сова та ін.). Толерантність включає адекватне пізнання самого себе, свого світогляду, переконань і установок, переживань та емоцій, отримання досвіду та побудову толерантних відносин (Г. Безюлева, Г. Шеламова).

У контексті зазначеної проблематики науковий інтерес представляє концепція А. Растригіної, яка дає розгорнуту характеристику теоретико-методологічних аспектів свободи, як необхідної передумови розвитку особистості. Науковець зазначає, що виховання свободою в українській ментальності в усі часи було в центрі уваги. Тому, «усвідомлені елементи менталітету тісно переплітаються зі сферою підсвідомого. Соціальний гуманізм українця забезпечує шанобливе й толерантне ставлення його до інших народів. Йому властива здатність відчувати душу іншого, ставити себе на його місце» [9, с. 292–293].

На думку вченої, «високої навчальної успішності та позитивного емоційного мікроклімату в класному колективі досягають директивні педагоги, які створюють добре структуроване, визначене, передбачуване середовище, й толерантно-авторитетні педагоги, які формують комфортне, добре структуроване навколишнє середовище, налагоджують позитивні стосунки з учнями [9, с. 226].

Виходячи з цього, доцільно зробити висновок, що А. Растригіна, говорячи про виховання свободою, наголошувала на проектуванні й створенні спеціального виховного простору, який давав би змогу забезпечувати вільний саморозвиток і самовизначення особистості в рамках толерантності. Тому, трансформація освітніх орієнтирів суспільства потребує всебічного вивчення, узагальнення і творчого застосування теоретичних ідей і практичного досвіду вітчизняної та зарубіжної гуманістично орієнтованої педагогіки в руслі толерантності.

Беручи до уваги вище сказане, ми вважаємо, що педагогічна толерантність може бути розглянута як професійно важлива якість педагога, що робить вплив на ефективність його праці, а також на взаємини з усіма суб'єктами освітнього процесу з точки зору професійного становлення фахівця. Професійна соціалізація в процесі навчання студентів у вищих навчальних закладах уможливило включення майбутніх фахівців у систему професійних відносин і самостійне відтворення цих відносин,

виробляючи при цьому власну систему ціннісних орієнтацій в області професійної самосвідомості. Тому, культура толерантності розглядається як складова ефективної професійної підготовки майбутнього фахівця і гармонійного розвитку особистості в соціумі. Тож, професійна толерантність є потужним чинником, що забезпечує високу ступінь дидактичного та виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Висновки. Отже, на підставі аналізу наукової літератури, ми робимо висновок, що феномен професійної толерантності визначає ряд комплексів найважливіших інтелектуальних і моральних якостей: тактовність та особиста порядність, загострене відчуття соціальної справедливості, розуміння багатства національної та світової культури, ідейна принциповість у поєднанні з терплячістю до інших поглядів. Професійна толерантність є стимулом для формування гармонії партнерських стосунків, рушійною силою позитивного розв'язання спільних творчих завдань. Як інтегральне поняття сьогодення, професійна толерантність виступає взірцем високого рівня розумового розвитку та моральної культури і повинна бути нормою соціального життя; в рамках Міжнародної освітньої парадигми спрямовувати і вдосконалювати рівень професійної підготовки майбутнього вчителя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоус Т. М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата пед. наук: 13.00.07/ Білоус Тамара Миколаївна. – Рівне, 2004. – 228 с.
2. Бубер, М. Я і Ты / Мартин Бубер; [пер. с нем. Ю. С. Терентьева, Н. Файнгольца, послесл. П. С. Гуревича]. – М.: Высшая школа, 1993. – 175 с.
3. Головаха Е. И. Психология человеческого взаимопонимания. / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К., Политиздат Украины, 1989. – 187 с.
4. Грива О. А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища: монографія / Грива Ольга Анатоліївна. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2005. – Бібліогр. 228 с.
5. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: дис. на здобуття наукового ступеня доктора філос. наук: 09.00.10 / Грива Ольга Анатоліївна. – Київ, 2008. – 417 с.
6. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1998, – с. 4472.
7. Погодина А. А. Подготовка будущих педагогов к воспитанию толерантности у школьников: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория і методика професійної освіти» / А. А. Погодина. – Ярославль, 2006, – 25 с.
8. Погодина А. А. Толерантность: Термин. Позиция. Смысл. Программа / А. А. Погодина //

История прил. к газ. «Первое сентября». – 2002. – Март № 11.

9. Растригіна А. М. Педагогіка свободи: методологічні та соціально-педагогічні основи [Монографія] / Кіровоград, Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. – 260 с.

10. Социологический энциклопедический словарь / Под ред. Г. В. Осипова. – М.: М. – Норма, – 1998. – 480 с.

11. Словарь по этике / Под ред. А. А. Гусейнова и И. С. Кона. – 6-е изд. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.

12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. (Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина). – К.: Рад. школа, 1976–1977. – 670 с.

13. Тишков В. А. Очерки истории и политики этничности в России / Валерий Александрович Тишков. – М., 1997. – 360 с.

14. Тодорцева Ю. В. Формування толерантності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата пед. наук: 13.00.07 / Тодорцева Юлія Вікторівна. – Одеса, 2004. – 277 с.

15. Український педагогічний словник: [близько 3000 статей / уклад. Семен Гончаренко] – К.: Либідь, – 1997. – 373 с.

16. Учиться жить вместе: получается ли это у нас? : Синтез размышлений и предложений, вытекающих из 46-й Международной конференции образования под эгидой ЮНЕСКО, 5–8 сентября, 2001 г. (Пер. с франц. Л. Ковалева). – Международное Бюро Просвещения. – Женева, ЮНЕСКО, 2003. – 120 с.

17. Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М.: ИНФРА – М, 1999. – 576 с.

18. Dictionnaire etymologique. Larousse. Paris, 1964. – С. 17.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Стукаленко Зоя Михайлівна – аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін, керівник оркестру народних інструментів мистецького факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: музично-виконавська підготовка майбутніх учителів музики, художньо-естетичне виховання молоді.

УДК: 37.091.3:796

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ

Анатолій ТУРЧАК, Ольга ШЕВЧЕНКО (Кіровоград)

Постановка проблеми. Незалежність України, відродження української нації спонукали до нового бачення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, спрямування її на потреби людини й держави у професійних, всебічно розвинених спеціалістах. Соціальне й педагогічне значення порушеної проблеми полягає у підготовці висококваліфікованих фахівців які у своїй майбутній професійній діяльності здатні поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання і практичну підготовку, володіти гуманістичними та моральними якостями, відповідально та творчо ставитися до справи, яку вони виконують.

Національна доктрина розвитку освіти націлює національну систему освіти на формування здорової, всебічно розвинутої особистості, яка вміє творчо мислити, ініціативно діяти, сприяє соціально-економічному розвитку держави, у якій проживає.

Сучасний етап науково-педагогічних досліджень характеризується подальшим пошуком нових ефективних варіативних систем, моделей, інноваційних технологій і методик

покращення рівня якості професійної підготовки фахівців у галузі фізичної культури і спорту, особливо сьогодні, у період входження України до європейського освітнього простору.

Освітня ситуація вимагає перегляду форм співпраці: викладач-студент. Відповідно до цих вимог, процес підготовки вчителя нового часу має бути оновленим, з використанням у роботі інтерактивних технологій та методів навчання, спрямованим на розвиток особистісних здібностей студентів [7].

Вагомих результатів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури можна досягти лише за умов законодавчого, програмного та нормативного забезпечення, що виражається у конкретних документах і матеріалах, розроблених державними органами управління у сфері фізичної культури і спорту [5, с.23-25].

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури постійно знаходиться в полі зору спеціальних науково-дослідних установ, наукових колективів й окремих дослідників [6, с.234].

Аналіз останніх досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що,